

Václavík, David

Základní charakteristiky americké religiozity

In: Václavík, David. *Proměny americké religiozity*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 31-50

ISBN 978-80-210-6596-3; ISBN 978-80-210-6599-4 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128687>

Access Date: 13. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II. Základní charakteristiky americké religiozity

V předchozí kapitole jsme se pokusili ukázat základní modely interpretace dějin amerického náboženství. I přes rozdílná východiska a přístupy, která jsou s jednotlivými modely, označovanými jako konsenzuální, konfliktualistické a kombinované paradigma, spojené, se přesto ukázalo jedno téma společné všem těmto přístupům. Tímto tématem a v jistém ohledu můžeme dokonce říci, že i klíčem k pochopení amerického náboženství, je fenomén **pluralismu**. Nejde však jen o téma či problém výsostně náboženský. Právě naopak. Pluralismus je jedním z ústředních témat i pro americkou kulturu, společnost a politiku. Ba co víc, je nedílnou součástí diskusí týkajících se americké identity, jejího vytváření a transformování. V této souvislosti je možné zmínit oficiální motto Spojených států – *E pluribus unum*, s nímž je možné se setkat nejen na státním znaku Spojených států, ale také na dalších významných symbolech, např. dolarových bankovkách.

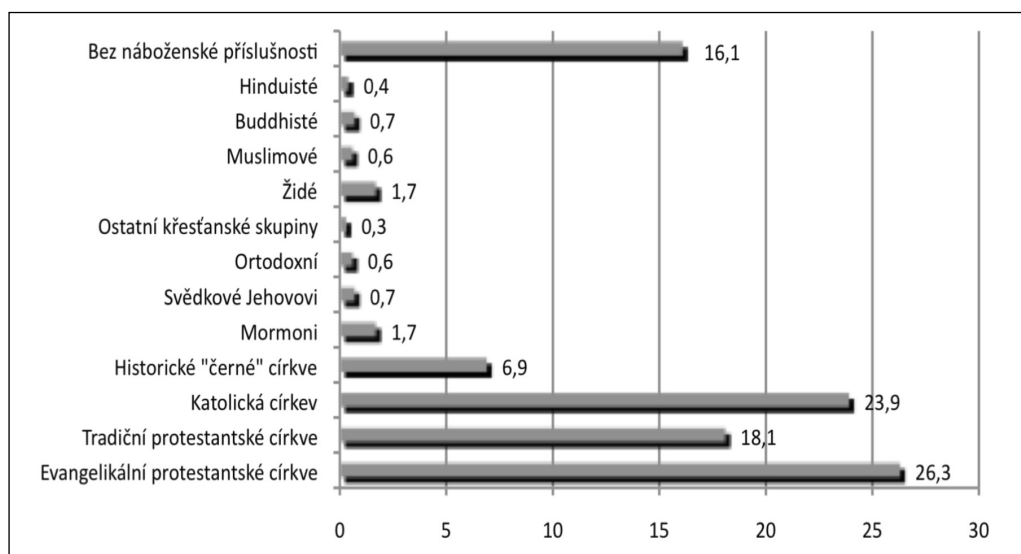

Obr. č. 6: Rub jednodolarové bankovky s tzv. Velkou pečetí Spojených států. Orel drží v zobáku mluvicí pásku s heslem *E Pluribus Unum*. Zdroj: GFCinthatorder. *A Little History On The Dollar Bill*. In: *For God, Family, and Country* [online] 5. 9. 2012. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://4gfc.wordpress.com/2012/09/05/a-little-history-on-the-dollar-bill/>

Na význam pluralismu v dějinách amerického náboženství odkazuje i v minulé kapitole několikrát zmiňovaná historička amerického náboženství Catherine Albanese, která ve své knize *America. Religions and Religion*⁶⁷ přirovnává americké náboženství ke zvěřinci plnému různorodých zvířat.

⁶⁷ Albanese, Catherine L., *America. Religions and Religion*, Belmont: Thomson Wadsworth 2007.

Otázkou však je, co přesně se za pojmem pluralismus (či přesněji náboženský pluralismus) skrývá a jak máme s tímto pojmem nakládat. Zajímavý postoj k otázce vztahu mezi jedinečností a mnohostí a tím i k problematice náboženského pluralismu v americkém náboženství poskytl ve své práci *Religious Pluralism in America*⁶⁸ **William R. Hutchison**. Podle něj je třeba náboženskou situaci, která byla pro Spojené státy typická v podstatě až do poloviny 20. století, chápat spíše jako výraz **náboženské diverzity** než jako projev náboženského pluralismu. Pojmem náboženská diverzita přitom rozumí vzájemnou ko-existenci relativně velkého množství náboženských skupin, jež jsou si „ideově“ poměrně blízké, a která je zároveň spojena s dominancí jednoho náboženského proudu. Tímto „dominantním“ proudem je podle Hutchisona kalvinismus. Toto své přesvědčení opírá o dostupné statistiky, podle nichž se ještě na počátku 19. století 95 % všech náboženských skupin hlásilo k protestantismu a v naprosté většině k jeho „kalvinistickému dědictví“.

Graf č. 1 : Příslušnost k „náboženským tradicím“. Údaje jsou v %.

Zdroj: *The Pew Forum on Religion & Public Life, 2007*

Pomocí svého konceptu náboženské diverzity podává Hutchison také poněkud „alternativní“ vysvětlení střetů a konfliktů, které americké náboženství provázely. Je totiž přesvědčen, že zdrojem případných střetů nebyly až tak **teologické rozdíly** (a to dokon-

68 Hutchison, William R., *Religious Pluralism in America. The Contentious History of a Founding Ideal*, New Haven – London: Yale University Press 2003.

ce ani v případě střetu s katolíky), ale spíše **obavy vyplývající z kulturních či sociálních rozdílů**, případně rozdílné systémy hodnot a akceptovaného chování. Jinými slovy, to, co vadilo, byla nekompatibilita s americkým způsobem života a nikoli náboženská nebo teologická odlišnost. Tento fakt vedl podle Hutchisona k tomu, že všechny náboženské skupiny byly (a v mnoha ohledech stále jsou) vystaveny silné „**kulturní asimilaci**“, která vedla k přijetí jistého souboru společných rysů tvořících „identitu americké religiozity“. Náboženský pluralismus je oproti tomu fenomén mnohem mladší a Hutchison ho, podobně jako další autoři (např. C. Albanese, D. Eck), spojuje především se změnou imigrační politiky v polovině 60. let 20. století (více viz předchozí kapitola).

Díky ní se začala proměňovat náboženská mapa USA a stále významnější postavení získávaly ne-křesťanské náboženské skupiny, a naopak „tradiční“ protestantské skupiny svoji pozici a vliv ztrácely. **Náboženský pluralismus** tak Hutchison chápe spíše jako **stále probíhající proces** (bylo by proto vhodnější mluvit o **pluralizaci**) než jako nějakou danost. Je rovněž opatrný v otázce hodnocení vlivu „netradičních“ skupin na současnou podobu americké religiozity, protože vliv protestantských či širěji křesťanských skupin zůstává podle relevantních sociologických výzkumů stále jednoznačně dominantní.

Podobný přístup je možné najít i u mnoha dalších autorů. Všechny dříve rozebíraná paradigmatata interpretace dějin amerického náboženství v té či oné podobě předpokládají nějaké společné rysy, které vůbec umožňují mluvit o americké religiozitě jako uchovitelném fenoménu (viz např. výtky vůči tzv. konfliktualistickému paradigmatu). Jeden z těchto „pokusů“ o vymezení základních rysů americké religiozity vytvořil Clark Wade Roof, sociolog zabývající se zejména soudobou náboženskou situací.

Podle Roofa je možné identifikovat osm základních rysů či charakteristik americké religiozity, které vytváří základní rámec pro existenci a fungování náboženských skupin ve Spojených státech. Jde o následující principy:

- (1) **Svoboda (od) náboženství;**
- (2) **Oddělení státu a náboženství;**
- (3) **Voluntarismus;**
- (4) **Kongregacionalismus;**
- (5) **Populismus;**
- (6) **Aktivismus;**
- (7) **Pragmatismus;**
- (8) **Organizační inovativnost**

Na následujících stránkách se pokusíme je přiblížit poněkud víc.

II.1. Svoboda (od) náboženství

Tato charakteristika je zakotvena ve velkém důrazu na osobní svědomí, který je základem „amerického individualismu“. Svědomí je považováno za hlavní zdroj víry, ale i morálky. V jistém ohledu je tak možné mluvit o fenoménu **sakralizace svědomí** jako typickém projevu amerického způsobu života. Jedním z hlavních dopadů této sakralizace svědomí je důraz na svobodu náboženského vyznání, který se projevuje nejen v nedůvěře v instituci státní církve a vůbec v odmítnutí jakékoli intervence v oblasti náboženství ze strany státu (více viz oddělení státu a náboženství), ale také v důrazu na svobodu náboženského vyznání. Dobrou ilustrací tohoto faktu je **vznik státu Rhode Island** v roce 1636, který se zrodil jako důsledek snahy o naplnění maximální náboženské svobody. Jeho zakladatel, non-konformní teolog Roger Williams (1603–1683), opustil z důvodu neshody s jejím vedením puritánskou kolonii v Massachusetts a založil novou kolonii, do jejíhož zakládajícího dokumentu vložil zásadu náboženské svobody, kterou považoval za přirozený princip daný Boží vůlí. S podobným principem vznikaly i další kolonie, např. Pensylvánie (1681).

Obr. č. 7: Roger Williams (1603–1683), zakladatel státu Rhode Island. Zdroj: Roger Williams. In: *Mystery History Reader* [online] 28. 4. 2013. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://mysteryhistoryreader.com/2013/04/28/review-roger-williams-and-the-creation-of-the-american-soul-church-state-and-the-birth-of-liberty/>

Tuto svobodu lze chápat nejen jako možnost volby vlastní náboženské příslušnosti, ale také jako možnost volby nebýt členem žádné náboženské skupiny. Není proto divu, že i přes velký vliv náboženství na život celé společnosti a jedince, vykazovaly Spojené státy poměrně vysokou míru lidí bez konkrétní náboženské příslušnosti, a tím i tendenci k **deinstitucionalizaci** a **individualizaci** náboženství. Dalším z důsledků tohoto trendu je ale také **narůstající diverzifikace**, případně **pluralizace** americké náboženské scény.

Obr. č. 8: Kostel pro nezařazené (unaffiliated) křesťany, Atlanta (GA).
Zdroj: Archiv autora

II.2. Oddělení státu a náboženství

S předchozí charakteristikou velmi souvisí další významný rys americké religiozity, kterým je oddělení státu a náboženství. Jeho hlavní příčinou je fakt, že už od počátku je v americkém prostředí typická **nedůvěra v instituci státní církve**. Jde jednoznačně o důsledek zkušenosti „prvních“ osadníků, kteří přišli na území britských kolonií v Severní Americe z důvodů náboženského pronásledování (viz následující kapitola). Tato zkušenost je ale přítomna i u mnoha dalších skupin včetně některých, které vznikly ve Spojených státech, např. u mormonů, adventistů, Svědků Jehovových, apod. Obecně je tak možné říci, že jde o jednu z klíčových konsekvencí **specifické zkušenosti náboženského disentu**. To však neznamená, že některé náboženské proudy nebyly (a nejsou) preferované a jiné naopak různě handicapované. Jde spíše o jednoznačnou **preferenci institucionální autonomie náboženských skupin a minimalizace státních zásahů** do oblasti, která je chápána jako „výsostně soukromá sféra“ (viz princip sakralizace osobního svědomí).

V této souvislosti je velmi zajímavé, že princip přísného oddělení náboženství od státu je v americkém kontextu legitimizován dvojím, vzájemně poměrně odlišným způsobem. První z nich vychází z linie sahající až k již zmíněnému Rogeru Williamsovi a je možné jej označit za **nábožensko-teologickou legitimizaci**. Jejím základem je Ježíšův evangelijní výrok: „Co je císařovo, odevzdejte císaři, a co je Boží, Bohu“ (Mk 12,17; Mt 22, 22; L 20,26). Williamsova interpretace tohoto evangelijního výroku je jednoznačně

spojena s koncepcí svobody náboženského vyznání, jak o ní byla zmínka výše. Oddělení státu a náboženství je v tomto kontextu nezbytnou vnější podmínkou jejího naplňování.

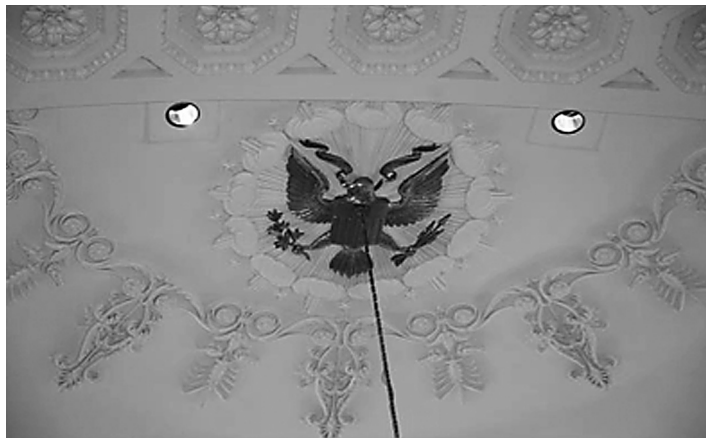
Druhý způsob legitimizace principu oddělení státu a náboženství můžeme nazvat **osvícensko-liberální legitimizace**. Za jejího „duchovního otce“ je považován spoluautor Deklarace nezávislosti a třetí prezident Spojených států Thomas Jefferson (1744–1826). Jefferson považoval oddělení státu a církve za nezbytnou podmínku fungování demokratické a občanské společnosti. Vycházel totiž z předpokladu, že právě tento princip zaručí náboženskou toleranci a svobodu svědomí. V tomto duchu ho také poprvé formuloval v dokumentu nazvaném **Virginská statuta** (1786) jako součást legislativy jeho domovského státu. Nejvýznamnějším příkladem aplikace tohoto legitimizačního modelu je první dodatek Ústavy Spojených států (1791), který stanovuje, že: „*Kongres nesmí vydávat zákony zavádějící nějaké náboženství nebo zákony, které by zakazovaly svobodné vyznávání náboženství*“.

Výše uvedené ale neznamená, že náboženství je ve Spojených státech „drženo“ mimo veřejný prostor. Jde spíše o **institucionální vymezení hranic** mezi světským a náboženským. Ve veřejném prostoru naopak hraje náboženství významnou roli, která bývá mnohdy používána jako příklad zpochybňování tzv. sekularizační teze (= sociologický koncept, podle kterého je sekularizace, tedy proces postupné marginalizace náboženství, nedílnou a nutnou součástí procesu modernizace). Projevy „veřejné důležitosti“ náboženství jsou velmi různorodé a jsou s nimi spojené i různé důvody a konsekvence. Např. známý nápis „*In God we trust*“ se na dolarových bankovkách objevil až v průběhu 50. let 20. století jako důsledek stupňující se studené války spojený se snahou ukázat „pravdivost“ a oprávněnost politických postojů Spojených států. Jiným příkladem „veřejné prezentace“ nábo-

Obr. č. 9: Nezbytnou součástí většiny amerických svatostánků je americká vlajka – katolický kostel, Goleta (CA). Zdroj: Archiv autora

ženství je používání politických symbolů USA náboženskými skupinami. Nejde přitom jen o vyvěšování amerických vlajek na náboženských budovách, s nímž se můžeme setkat nejen na protestantských kostelech a modlitebnách, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale také na katolických chrámech, mešitách či sikhských gurudvarách. Na politické symboly (americké vlajky, státní znak, hesla apod.) je možné narazit i uvnitř svatostánek, a to často na místech, která mají pro dané náboženství velký či posvátný význam.

Obr. č. 10: Veřejná role náboženství se projevuje i v sakrálním prostoru – tzv. věčné světlo v konzervativní synagoze, Atlanta (GA). Zdroj: Archiv autora

Veřejná „viditelnost“ a angažovanost se přitom týká i těch náboženských skupin, které v Evropě považujeme spíše za utajené a stranící se veřejného zájmu. Příkladem je působení zednářů, jejichž svatostánky jsou jasně označené a zednáři se ke svému veřejnému působení sami hlásí, jak dokládá třeba velký nápis na jedné z budov stojící na slavném Hollywood bulváru, který oznamuje, že „Svobodné zednářství postavilo svůj chrám mezi národy a v srdci člověka“.

Tato **ambivalentnost** „veřejné angažovanosti“ náboženství v americké společnosti, kdy je na jednu stranu požadováno striktní oddělení náboženství a státu, a na stranu druhou hraje náboženství významnou roli v mnoha oblastech veřejného života, vede k mnoha **konfliktům**, které se týkají např. přítomnosti náboženských symbolů na veřejných místech, jakými jsou úřady či školy, nebo podoby výuky (modlitby ve školách, výuka evolucionismu či naopak tzv. vědeckého kreacionismu a jeho soudobých variant). Tyto konflikty byly a jsou důležitou součástí mnoha politických, kulturních a sociálních procesů, mezi kterými můžeme zmínit i fenomén tzv. kulturní války (viz kapitola IV. Kulturní válka).

II.3. Voluntarismus

Třetím společným rysem americké religiozity je podle C. W. Roofa voluntarismus. I v tomto případě jde o konsekvenci principu *svobody (od) náboženství*, díky kterému je náboženská příslušnost vždy aktem svobodné vůle. To vede k několika významným skutečnostem, mezi nimiž je možné vyzdvihnout především dvě základní – relativně **vysokou míru fluktuace** a **vysokou míru dobrovolné participace** na fungování vlastní náboženské skupiny.

První z nich poměrně jednoznačně potvrzují relevantní sociologické výzkumy, podle nichž minimálně 30 % Američanů změní alespoň jednou v životě svoji náboženskou příslušnost. Velké rozdíly pochopitelně existují mezi jednotlivými náboženskými tradicemi a denominacemi – největší stabilitu členské základny vykazuje hinduismus a katolicismus, nejmenší naopak buddhisté či Svědkové Jehovovi.

NÁBOŽENSKÁ SKUPINA	KONVERTITÉ	VYRŮSTALI JAKO ČLENOVÉ
Hinduisté	10	90
Katolíci	11	89
Židé	15	85
Ortodoxní křesťané	23	77
Mormoni	26	74
Svědkové Jehovovi	67	33
Buddhisté	73	27
Ostatní křesť. skupiny	90	10
Jiné alternativní skupiny	91	9

Tab. č. 1: Změny náboženské příslušnosti v %, 2007.

Zdroj: Pew Forum on Religion & Public Life, 2008.

Poměrně vysokou míru náboženské fluktuace vykazují i protestantské denominace, často považované za „typicky“ americké náboženské skupiny. V jejich případě se míra fluktuace pohybuje v průměru kolem 50 %, přičemž většina změn se odehrává „uvnitř“ protestantského prostředí.

PROTEST. TRADICE	KONVERTITĚ Z NE-PROT. PROSTŘEDÍ	KONVERTITĚ Z PROT. PROSTŘEDÍ	VYRŮSTALI JAKO ČLENOVÉ
Evangelikálové	18	31	51
Tradiční skupiny	16	30	54
Tzv. černé církve	10	21	69

Tab. č. 2: Změny náboženské příslušnosti u protestantských skupin v %, 2007.
Zdroj: Pew Forum, 2008.

Obr. č. 11: Voluntarismus má za následek schopnost velké akumulace prostředků a energie – Administrativní ústředí LDS (mormonů), Salt Lake City (UT). Zdroj: Archiv autora

Druhým významným důsledkem voluntarismu je **dobrovolná participace** na činnosti a životě náboženské skupiny. Tato participace přitom nabývá velmi širokého spektra podob – počínaje pravidelnou finanční podporou, která je v USA nejvyšší ze všech vyspělých zemí, a konče dobrovolnickou prací v různých aktivitách spojených s činností dané náboženské skupiny. Výsledkem je mimo jiné i **schopnost velké kumulace finančních prostředků**, stejně jako **rozsáhlá sociální činnost** značné části náboženských skupin působících ve Spojených státech.

II.4. Kongregacionalismus

Další zmiňovanou charakteristikou je **kongregacionalismus**, tedy důraz na „lokální“ založení jednotlivých náboženských skupin, který většina autorů považuje za jeden z mnoha projevů fenoménu typického pro celý politický a sociální systém Spojených států. Díky němu se většina klíčových rozhodnutí týkajících se fungování komunit odehrává především na lokální úrovni. Veškerou **zodpovědnost** (zejména ekonomickou) pak nesou výhradně členové místní komunity – kongregace. Toto **loko-centrické** založení veřejného života v USA se týká i jeho **kontroly**.

Obr. č. 12: Karikatura zobrazující „invazi“ katolické hierarchie, která ohrožuje základní principy amerického způsobu života. Zdroj: Thomast Nast. *The American River Ganges*. In: Wikipedia [online] 16. 2. 2006. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/File:The_American_River_Ganges.jpg.

Jednoznačné preferování lokální úrovně jako základu veřejného života i v oblasti náboženství vede k poměrně vysoké míře nedůvěry v hierarchicky uspořádané instituce, což se v kontextu náboženství projevovalo zejména na vztahu ke katolické církvi. Ta byla často vnímána jako možné ohrožení amerického způsobu života, mimo jiné i proto, že její struktura a princip jejího řízení jsou porušením zmíněného „demokratického lokalismu“. S těmito výhradami se přitom můžeme setkat nejen v dobách, kdy konflikty s katolicismem dosahovaly svého vrcholu, zejména v souvislosti s velkou vlnou irského přistěhovalectví v 60. a 70. letech 19. století, ale ještě v 60. letech století následujícího,

kdy byl „katolický“ prezident John Fitzgerald Kennedy obviňován z toho, že jako katolík musí být poslušný Vatikánu a uvrhne Spojené státy do područí nejvyšší katolické hierarchie. V této souvislosti je ale třeba říci, že princip kongregacionalismu a relativně vysoké míry lokální autonomie respektuje v mnoha ohledech i sama katolická církev.

Obr. č. 13: Svatostánky slouží často jako školy, sociální centra, místa každodenního setkávání či kulturní centra, Centrum komunity B'nai B'rith, Santa Barbara (CA). Zdroj: Archiv autora

Princip kongregacionalismu má však i jiné dopady – zejména mnohem užší vazby na místní komunity, které se projevují jak **vyšší mírou společenské angažovanosti náboženských skupin** (viz také oddělení státu a náboženství), tak také například tím, že většina svatostánek náboženských skupin působících v USA hraje zároveň **roli komunitních center** otevřených pro velmi široké spektrum aktivit. To ovšem neznámá, že jde o komunitní centra z principu otevřená všem. Náboženský kongregacionalismus ve Spojených státech byl a stále je silně etnický a sociálně determinován, a proto má i většina náboženských kongregací podobu sociálně a etnický relativně homogenních skupin.

II.5. Populismus

Další charakteristika se týká výrazné dynamiky spojené s náboženstvím ve Spojených státech. Ta je do značné míry daná „přistěhovaleckým“ charakterem americké společnosti a kultury, díky němuž můžeme o americké společnosti mluvit jako o společnosti s **vysokou mírou otevřenosti, flexibility a zřetelnou tendencí k synkretizaci**. To samozřejmě platí i o náboženství ve Spojených státech, které je díky tomu velmi proměnlivé, nebo (jak zmiňují někteří autoři) je „**náladové**“. Tato náladovost a proměnlivost náboženství v USA je úzce spojená i s jeho dalšími rysy, především s pragmatismem a organizační inovativností (viz dále).

Jedním z typických rysů či dopadů této charakteristiky je snaha **co možná nejvíce re-agovat na potřeby společnosti/komunity**, což se úzce dotýká nejen již několikrát zmiňované veřejné role náboženství, ale také jeho aktivismu, o němž bude zmínka později. Tyto skutečnosti se pak podílejí na mnoha projevech amerického náboženství, které bývají vnějšími pozorovateli interpretovány poměrně negativně. Určitě mezi ně patří **tendence k masifikaci a „zábavnému“ náboženství**. Nejde přitom jen o soudobé tendence, které kanadský sociolog náboženství David Lyon trefně označil za **disneyzaci náboženství**.⁶⁹

Obr. č. 14: Typická bohoslužba v jedné z kalifornských megacírkví, jejíž součástí je rocková kapela, používání audio-vizuálních prostředků a kázání mající podobu show. Kongregace Calvary Chapel, Goleta (CA). Zdroj: Archiv autora

69 Skvělou analýzu tohoto fenoménu podává David Lyon ve své knize *Ježíš v Disneylandu*. Více viz Lyon, D., *Ježíš v Disneylandu*, Praha: Mladá fronta 2002. Stručné shrnutí koncepce disneyzace náboženství viz také Nešpor, Zdeněk R. – Václavík, David (eds.), *Příručka sociologie náboženství*, Praha: Slon 2008, s. 280–285

Pojem disneyzace je metaforou pro některé procesy typické pro moderní společnost, mezi které patří zejména: a) tématičnost, která znamená podřízení veškeré percepce jedinému nebo malému souboru privilegovaných témat, což umožňuje větší soudržnost a nekomplikovanost nabízené podívané; b) nivelizace spotřeby, která vede ke sjednocení a současně k propojování spotřeby s dalšími činnostmi; c) důraz na reklamu, která je ve výše uvedeném smyslu „svádívá“, aniž by musela nabízet konkrétní zboží; a konečně d) emocionalita, která oslovuje zákazníky i personál.⁷⁰ Současným příkladem tohoto trendu jsou tzv. megachurches, typické především pro evangelikální denominace, které v sobě kombinují snahu po maximalizaci efektu a srozumitelnosti, se zábavou a sociálním zakotvením.

Bylo by ovšem velmi zjednodušující domnívat se, že jde o novodobou záležitost. S podobnými tendencemi je totiž možné se setkat přinejmenším již od 18. století, a to v souvislosti s evangelizací používanou některými skupinami v průběhu tzv. velkého náboženského probuzení. Na plno se pak projeví s nástupem moderních komunikačních technologií, zejména rozhlasu a televize, který vedl ke vzniku velmi diskutovaného a kontroverzního fenoménu tzv. televangelismu.

II.6. Aktivismus

S „populismem“ americké religiozity jde ruku v ruce další charakteristika, kterou je **aktivismus**. Většina autorů se shoduje na tom, že jde o důsledek tzv. **vnitrosvětské askeze**, která hraje důležitou roli v protestantské, zvláště pak kalvinistické teologii spásy. Kromě ní hraje významnou úlohu v aktivismu amerického náboženství i jeho úzké propojení s veřejným životem (viz oddělení státu a náboženství). Výsledkem je dialektický vztah vzájemného ovlivňování mezi proměnami a tendencemi americké kultury a společnosti na jedné straně a snahou náboženských společností zůstat „v centru dění“ na straně druhé, který se projevuje jasnou snahou po **participaci na klíčových problémech společnosti**, a to včetně možnosti je **formulovat a nabízet věrohodná a přijatelná řešení**.

Asi nejznámějším příkladem aktivismu amerického náboženství v posledních letech bylo hnutí tzv. **Morální většiny**. Toto hnutí se záhy po svém vzniku v polovině 70. let 20. století stalo jednou z nejvýznamnějších součástí tzv. nové (křesťanské) pravice, ame-

⁷⁰ Nešpor, Zdeněk R. – Václavík, David (eds.), *Příručka sociologie náboženství...*, s. 282.

rického politického proudu, který se velmi kriticky vymezoval vůči liberalismu a „úpadku“ americké společnosti v šedesátých a zejména sedmdesátých letech minulého století. Jeho představitelé, jako např. Jerry Falwell (1933–2007), kritizovali zejména **odklon od základních principů křesťanské morálky**, projevující se hlubokým morálním marasmem a nárůstem takových „patologických“ jevů, jako jsou pornografie, potraty a homosexualita. Všechny tyto „problémy“ byly interpretovány ze strany „ideologů“ Morální většiny jako doklad **úpadku americké společnosti** a „**porušení smlouvy s Bohem**“, díky které jsou USA vyvolenou zemí. Jedinou možnou nápravou je proto návrat k „Boží smlouvě“ a obnovení křesťanského charakteru USA. Vrcholem aktivismu Morální většiny bylo přímé zapojení do prezidentské kampaně, v níž podpořila republikánského kandidáta Ronalda Reagana v roce 1980 (více viz kapitola č. IV Kulturní válka).

Obr. č. 15: Jerry Falwell zakladatel a jedna z nejvýznamnějších postav hnutí Morální většina. Zdroj: Liberty University. Jerry Falwell. In: Wikimedia Commons [online] 17. 7. 2011. [vid. 2013-11-10]. Pod licencí: Creative Commons Uveďte autora-Zachovejte licenci 3.0 Unported (viz <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/legalcode>). Dostupné z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jerry_Falwell_portrait.jpg?uselang=cs

I když jsou v souvislosti s náboženským aktivismem nejčastěji zmiňovány skupiny mající blízko spíše k náboženskému konzervatismu či fundamentalismu, jako právě hnutí Morální většina či v současnosti známé hnutí Tea party, bylo by velmi zjednodušující tvrdit, že aktivismus je projevem náboženského fundamentalismu. **Spektrum témat a aktivit náboženského aktivismu je totiž velmi široké** a vedle tradičních konzervativních námětů, jakým je např. morálka, je možné se setkat i s dalšími tématy, jakými jsou tolerance, a to včetně tolerance sexuální, nebo zdůrazňování ekologické zodpovědnosti aj.

II.7. Pragmatismus

Výše uvedené příklady náboženského aktivismu nás přivádí k další „charakteristice“ náboženství ve Spojených státech, k jeho **pragmatismu**. Jako v mnoha dalších oblastech je i v případě náboženství typická tendence spojovat náboženské aktivity s konkrétními cíli a **preferováním konkrétních přínosů či dopadů**. V jistém smyslu slova můžeme v této souvislosti mluvit o **instrumentalizaci náboženství**, tedy o takovém pojetí náboženství, které ho chápe jako efektivní nástroj k prosazování konkrétních, často partiálních zájmů. Jedním z významných projevů pragmatismu americké religiozity je její **schopnost pružně reagovat na situaci a tendence k maximalizaci efektivity**. Spolu s populismem a aktivismem vede tento rys ke vzniku mnoha zajímavých, ale zároveň kontroverzních skutečností, jakými jsou například komercionalizace náboženství, vědomé a cílené používání marketingu při misijní činnosti, ale i při pastoraci, nebo snaha po maximálním využití potenciálu moderních masových médií.

Obr. č. 16: Pochod křesťanských gay aktivistů. Grand Rapids, MI. Zdroj: InsappoWeTrust. "God Hates Fags" vs. "God Loves Gays". In: Wikimedia Commons [online] 12. 6. 2011. [vid. 2013-11-10]. Pod licencí: Creative Commons Uvedte autora-Zachovejte licenci 2.0 Generic (viz <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/legalcode>). Dostupné z: [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:%22God_Hates_Fags%22_vs._%22God_Loves_Gays%22_\(5827025289\).jpg?uselang=cs](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:%22God_Hates_Fags%22_vs._%22God_Loves_Gays%22_(5827025289).jpg?uselang=cs)

Konkrétním projevem jsou pak takové fenomény jako již zmiňovaný televangelismus nebo další způsoby „upoutávání pozornosti“ pomocí šoku, symbolické zkratky či skandálu. Dobrým příkladem bylo mediálně skvěle zvládnuté a připravené vystoupení pastora Terryho Jonese, duchovního malé fundamentalistické skupiny působící na Floridě, který na 11. září 2010 vyhlásil „Mezinárodní den pálení Koránu“. Efekt této provokativní a kontroverzní akce byl mimořádný. Během několika dnů se stal Terry Jones mediální hvězdou a jeho kongregace, mající všeho všudy čtyřicet členů, jednou z nejznámějších ve Spojených státech.⁷¹

Obr. č. 17: Příklad environmentálního aktivismu i mezi „tradičními“ náboženskými skupinami. Podpora mezinárodního projektu The Jewish Climate Change Campaign hnutím Hazon. Zdroj: The Shoshana S. Cardin School . The Jewish Climate Change Campaign Comes to Cardin. In: *Cake on Fridays* [online] 30. 9. 2009. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z <http://cardinschoolblog.blogspot.cz/2009/11/jewish-climate-change-campaign-comes-to.html>

71 Na podzim roku 2012 se Terry Jones postavil za tvůrce kontroverzního snímku *Nevinnost muslimů (Skutečný život Muhammada)*, který vyvolal velké protiamerické protesty v muslimském světě a v několika zemích, např. Libyi, vedl dokonce k napadení americké ambasády. Potvrdil tak, že anti-islamismus se stal klíčovou součástí jeho „verze“ evangelikalismu.

Pragmatismus amerického náboženství se ale neprojevuje jen tímto poněkud kontroverzním způsobem. Za jeho součást či výraz je třeba považovat i takové skutečnosti jako **pečlivá volba klíčových témat činnosti** (praktické i ideové) konkrétních skupin. V tomto ohledu je tak například zmíněná *The Jewis Climate Change Campaign* stejně tak projevem **náboženského aktivismu**, jako **výrazem pragmatismu „amerického náboženství“**. Podobných příkladů z dalších oblastí, jako jsou třeba ochrana lidských práv, sociální rovnost či naopak zdůrazňování „tradičních hodnot“ typu individualismu, bychom mohli jmenovat celou řadu.

Obr. č. 18: Pastor Terry Jones s reklamou na kampaň vyzývající k pálení Koránu, Florida. Zdroj: Terry Jones, *Quran Burnig & the Ground Zero Mosque*. In: *Strange Culture* [online] 9. 9. 2010. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://www.strangecultureblog.com/2010/09/terry-jones-quran-burnig-ground-zero.html>

II.8. Organizační inovativnost

Jak již bylo řečeno snaha o co největší mobilizaci stávajících věřících a přitahování nových je spojena i se schopností co nejefektivněji využívat vlastní potenciál a jistou formu racionálního jednání. Ne náhodou se proto někteří badatelé shodují na tom, že tzv. teorie racionální volby tak, jak ji ve vztahu k náboženství představili američtí sociologové Rodney Stark a William Sims Bainbridge, vychází právě z této americké zkušenosti. I přes všechnu kritiku, která se na tuto teorii snesla v posledních letech, se zdá, že

pro americký kontext je tento výkladový model stále platný a přínosný. Klíčová je v té souvislosti zejména jedna jeho konsekvence, totiž tvrzení, že v tomto modelu platí, že **nabídka stimuluje poptávku a nikoli naopak**. Ekonomové tento „reverzní vztah“ mezi poptávkou a nabídkou často spojují s fenoménem tzv. *niche marketingu*, jehož v současnosti nejznámějším uplatněním je strategie firmy Apple. Stručně řečeno, jde o strategii založenou na efektivním a aktivistickém ovlivňování trhu ve svůj prospěch, kdy produkt, který nabízí, se podaří prezentovat jako „nutnost“ či „potřebu“.

Exkurz č. 5: TEORIE RACIONÁLNÍ VOLBY

Teorie racionální volby má díky vlivu „ekonomismu“ charakter mikroekonomické teorie lidského chování. Předpokládá totiž, že vysvětlit fungování celku bude možné jen tehdy, až adekvátně pochopíme fungování a důvody chování na základní, tedy individuální lidské úrovni. Zároveň s tím tvrdí, že rozhodování jedince není spontánní či iracionální, ale že je díky lidské přirozenosti vždy spojeno s racionálním zvažováním jeho výhodnosti s ohledem na vložené náklady a očekávané zisky. Ty mohou být jak materiální, tak nemateriální. Tyto základní předpoklady bývají často prezentovány pomocí akronymu RREEMM, v němž první R znamená *resourceful* (nápaditý), druhé R *restricted* (omezený), první E *expecting* (očekávající), druhé E *evaluating* (hodnotící), první M *maximizing* (maximalizující) a konečně poslední M *man* (člověk). Stručně řečeno, pomocí akronymu RREEMM se tvrdí, že každý člověk je z principu nápaditá bytost hledající různé možnosti řešení konkrétní situace, které jsou ale omezené, a proto je vždy třeba nějakou z nich zvolit. Tyto volby se odehrávají s ohledem na očekávání směrem do budoucna, které je ale determinováno existující sadou preferencí a na nich založených hodnocení. Každý jedinec se přitom snaží, aby výsledek jeho rozhodnutí byl pro něj co nejvýhodnější. Tento přístup ovlivnil také některé autory snažící se vysvětlit náboženství jako výsledek interakce mezi individuálními očekáváními a kolektivním naplněním.

Zdroj: Nešpor, Z. – Václavík, D., *Příručka sociologie náboženství*, 2008.

Jakkoli se může zdát takovýto „ekonomizující“ přístup k americkému náboženství jako příliš redukcionistický, existuje mnoho důvodů, proč ho brát vážně. Jedním z nich je poznatek, který se objevuje v několika skvělých analýzách americké religiozity, jejichž tvůrcem je již několikrát zmiňovaný Clark Wade Roof.⁷² Podle něj totiž snaha o co největší efektivitu, spolu s aktivismem, vede k tomu, že náboženské skupiny ve Spojených státech akceptují a svým chováním i výrazně **podporují situaci duchovního/náboženského tržiště**. Podobně jako v teorii *niche marketingu* platí i v kontextu duchovního tržiště, že to není jen poptávka, co ovlivňuje nabídku, ale že ta je spojena s mnoha specifickými potřebami (prestiž, efektivita, zodpovědnost apod.). Podle C. W. Roofa tak

⁷² Srov. zejména Roof, Clark W., *Spiritual Marketplace*, Princeton: Princeton University Press 2001.

náboženské skupiny v USA nejsou něčím, co pouze reaguje na okolní situaci (politickou, sociální, ekonomickou, kulturní), ale v mnoha ohledech **tento kontext vytváří**, a to včetně potřeb, které se v něm objevují.

Obr. č. 19: Propojení náboženství a businessu je pro americkou religiozitu poměrně typické – Celebrity Center, Church of Scientology, Los Angeles (CA). Zdroj: Archiv autora

Kromě již zmiňovaných dopadů, jakými jsou komercionalizace, pragmatismus, apod., se tato tendence projevuje také ve velké organizační flexibilitě „amerického náboženství“, díky níž jednotlivé náboženské skupiny často **volí organizační formy s ohledem na efektivitu** a nikoli na tradici.

Výše uvedené a stručně představené charakteristiky náboženství ve Spojených státech není možné brát jako analytický nástroj, s jehož pomocí bychom se mohli dobrat k něčemu takovému, jako je podstata americké religiozity. Jednak lze o existenci něčeho takového s úspěchem pochybovat, a jednak jsou uvedené charakteristiky až příliš obecné. Je třeba je brát spíše jako pomůcku, která nám dovolí se lépe orientovat v poněkud komplikovaném labyrintu amerického náboženství a možná i zřetelněji ukázat na některé trendy a tendence, které jsou v něm přítomné.

II.9. Výběrová bibliografie

- Albanese, Catherine L., *America. Religions and Religion*, Belmont: Thomson Wadsworth 2007.
- Haddad, Yvonne Y. – Smith, Jane I. – Esposito, John L., *Religion and Immigration. Christian, Jewish, and Muslim Experiences in the United States*, Walnut Creek – New York: Altamira Press 2003.
- Hutchison, William R., *Religious Pluralism in America. The Contentious History of a Founding Ideal*, New Heaven/London: Yale University Press 2003.
- Moore, R. Laurence, *Selling God. American Religion in the Marketplace Culture*, Oxford – New York: Oxford University Press 1994.
- Noll, Mark A. (ed.), *Religion and American Politics. From Colonial Period to the 1980s*, New York – Oxford: Oxford University Press 1990.
- Phillips, Kevin, *American Theocracy. The Peril and Politics of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century*, New York: Viking 2006.
- Wuthnow, Robert, *American Mythos. Why Our Best Efforts to Be a Better Nation Fall Short*, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2008.